

УДК 94(477)"09":27-9:321.01

DOI <https://doi.org/10.15407/nz2026.04.1256>

ХРЕЩЕННЯ РУСИ ЯК ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ВИБІР: ВІД КНЯГИНИ ОЛЬГИ ДО КНЯЗЯ ВОЛОДИМИРА ВЕЛИКОГО

Тетяна ШАХРАЙ

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-7496-1735>

кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця,
завідувачка лабораторії національно-патріотичного
виховання та міжнародних зв'язків,

ВП НУБіП України «Ніжинський аграрний інститут»,
вул. Шевченка, 10, 16600, м. Ніжин, Україна,
e-mail: tata4-10@ukr.net

Розглянуто християнізацію Русі як тривалий історичний, політичний та культурний процес, кульмінацією якого стало офіційне Хрещення Русі у 988 р. за князя Володимира Великого. Особливу увагу приділено діяльності княгині Ольги як першої правительки Русі, яка прийняла християнство та заклала передумови для утвердження нової віри як державної релігії. Проаналізовано політичні, дипломатичні, культурні та духовні чинники цього процесу, а також його вплив на державотворення, розвиток освіти, писемності, права, архітектури та міжнародний авторитет Русі. *Об'єкт дослідження* — процес становлення християнства як державної релігії Русі та його вплив на розвиток державності, суспільства й культури. *Предмет дослідження* — політичні, дипломатичні, духовні та культурні аспекти діяльності княгині Ольги й князя Володимира Великого в процесі християнізації Русі, а також їх вплив на розвиток української державності. *Методологія дослідження* ґрунтується на принципах історизму, об'єктивності, системності, комплексності та наукової достовірності зі застосуванням історико-порівняльного, історико-генетичного, історико-системного, проблемно-хронологічного, джерелознавчого й історіографічного методів дослідження.

Практичне значення результатів дослідження полягає у можливості їх використання під час викладання історії України, історії державотворення, культурології, релігієзнавства, у підготовці навчально-методичних матеріалів, а також у подальших наукових дослідженнях, присвячених історії Русі, української державності та європейської цивілізаційної інтеграції.

Ключові слова: Хрещення Русі, Русь-Україна, княгиня Ольга, князь Володимир Великий, християнство, державотворення, культура, освіта, сталий розвиток.

Tetiana SHAKHRAI

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-7496-1735>

Candidate of Historical Sciences (= Ph.D. in history),

Senior Researcher,

Head of the Laboratory of National-Patriotic Education
and International Relations,

Separate Subdivision of the National University of Life and
Environmental Sciences of Ukraine «Nizhyn Agrotechnical
Institute»,

10, Shevchenko Str., 16600, Nizhyn, Ukraine,

e-mail: tata4-10@ukr.net

THE CHRISTIANIZATION OF RUS' AS A CIVILIZATIONAL CHOICE: FROM PRINCESS OLHA TO PRINCE VOLODYMYR THE GREAT

The article examines the Christianization of Rus as a long-term historical, political, and cultural process, culminating in the official Baptism of Rus in 988 under Prince Volodymyr the Great. Particular attention is paid to the activities of Princess Olha as the first ruler of Rus to embrace Christianity and lay the foundations for the establishment of the new faith as the state religion. The political, diplomatic, cultural, and spiritual factors of this process are analyzed, as well as its impact on state-building, the development of education, literacy, law, architecture, and the international prestige of Rus.

Object of the study is the process of the establishment of Christianity as the state religion of Rus and its influence on the development of statehood, society, and culture.

Subject of the study is the political, diplomatic, spiritual, and cultural aspects of the activities of Princess Olga and Prince Volodymyr the Great in the process of the Christianization of Rus, as well as their influence on the development of Ukrainian statehood.

Scientific novelty. The scientific novelty of this study lies in the comprehensive interpretation of the Christianization of Rus as an essential component of state-building, in substantiating the role of Princess Olga in creating the spiritual, political, and diplomatic preconditions for the official adoption of Christianity, and in examining the reformative activities of Prince Volodymyr the Great through the lens of the contemporary concept of sustainable development.

Research methodology is based on the principles of historicism, objectivity, systematicity, comprehensiveness, and scientific reliability, employing historical-comparative, historical-genetic, historical-systemic, problem-chronological, source-critical, and historiographical research methods.

Practical significance of the research lies in the possibility of applying its findings in teaching the history of Ukraine, the history of state-building, cultural studies, and religious studies, as well as in the preparation of educational and methodological materials and further scholarly research devoted to the history of Rus', Ukrainian statehood, and European civilizational integration.

Keywords: Baptism of Rus'; Rus'-Ukraine; Princess Olha; Prince Volodymyr the Great; Christianity; state-building; culture; education; sustainable development.

Вступ. Хрещення Русі належить до найвизначніших подій української та європейської історії, оскільки стало не лише релігійною реформою, а й визначальним цивілізаційним вибором, що суттєво вплинуло на подальший розвиток держави. Прийняття християнства сприяло зміцненню державної влади, інтеграції Русі до спільноти європейських християнських держав, розвитку права, освіти, писемності, книжної культури, архітектури, мистецтва та міжнародних відносин. Водночас ця подія стала важливим етапом формування духовних засад української державності та національної історичної традиції.

У сучасних умовах особливої актуальності набувають питання історичної пам'яті, державотворення та історичних витоків європейської цивілізаційної традиції України. Наразі проблема осмислення Хрещення Русі виходить за межі суто церковної історії. Вона потребує комплексного аналізу як одного з ключових чинників становлення, формування її політичної суб'єктності, міжнародного авторитету та культурної ідентичності держави. Саме тому дослідження процесу християнізації Русі залишається актуальним як для історичної науки, так і для сучасного державотворчого дискурсу.

Актуальність дослідження визначається сучасними науковими підходами до осмислення історичних витоків української державності та цивілізаційного розвитку України. Відображенням цього процесу стало запровадження Дня Української Державності, ініціативу встановлення якого у 2018 р. висунула група державних, наукових і громадських діячів на чолі з Героєм України Левком Лук'яненком за підтримки Президентів України Леоніда Кравчука, Леоніда Кучми та Віктора Ющенка та реалізована Указом Президента України Володимира Зеленського від 24 серпня 2021 року № 423/2021. **З 2024 р., у зв'язку з переходом Православної Церкви України та Української Греко-Католицької Церкви на новоюліанський календар і перенесенням дня вшанування пам'яті святого рівноапостольного князя Володимира Великого, свято відзначається 15 липня.** Це підкреслює державне визнання історичної спадкоємності українського державотворення від Хрещення Русі до сучасної України [1].

Проблематика Хрещення Русі та діяльності княгині Ольги і князя Володимира Великого неодноразово ставала предметом дослідження українських і зару-

біжних істориків. Вагомий внесок у вивчення цієї теми зробили М. Грушевський, Н. Полонська-Василенко, О. Пріцак, Л. Войтович, В. Ричка, М. Котляр та інші дослідники, які розглядали політичні, культурні та релігійні аспекти християнізації Київської Русі. Значний інтерес становлять також праці, присвячені постаті княгині Ольги, її дипломатичній діяльності, походженню та ролі у формуванні передумов офіційного Хрещення Русі, зокрема дослідження В. Галаган, Д. Гордієнко, М. Котляр, Т. Мацьків, О. Повстенко.

Водночас важливими джерелами залишаються давньоруські літописи, насамперед «Повість минулих літ», а також візантійські та західноєвропейські хроніки X—XI ст., які дають змогу простежити міжнародне сприйняття процесу християнізації Русі.

Попри значний масив історіографічних досліджень, окремі питання й досі залишаються дискусійними. Насамперед це стосується ролі княгині Ольги у формуванні політичних, дипломатичних і духовних передумов Хрещення Русі, співвідношення її реформ із державною політикою князя Володимира Великого, а також осмислення Хрещення Русі як комплексного цивілізаційного процесу, що охопив не лише релігійну, а й політичну, правову, культурну, освітню та міжнародну сфери розвитку тогочасної держави. Недостатньо висвітленим залишається й аналіз цієї події крізь призму сучасних підходів до державотворення.

Метою нашої розвідки є комплексне дослідження процесу запровадження християнства, визначення внеску княгині Ольги та князя Володимира Великого у формування державної, духовної та культурної моделі розвитку держави, а також обґрунтування цивілізаційного значення Хрещення Русі в контексті українського державотворення та сучасної концепції сталого розвитку.

Для досягнення поставленої мети визначено такі *завдання дослідження*: проаналізувати історіографію проблеми; дослідити роль княгині Ольги в поширенні християнства та створенні політичних і дипломатичних передумов офіційної християнізації Русі; охарактеризувати державотворчу діяльність князя Володимира Великого та передумови прийняття християнства як державної релігії; визначити політичне, культурне, освітнє та цивілізаційне значення цієї події для розвитку Русі та української державності; обґрунтувати значення історичного досвіду княгині Ольги та князя Володимира Великого в

контексті сучасних підходів до державотворення та сталого розвитку.

Методологія дослідження ґрунтується на принципах історизму, об'єктивності, системності, комплексності та наукової достовірності зі застосуванням історико-порівняльного, історико-генетичного, історико-системного, проблемно-хронологічного, джерелознавчого й історіографічного методів дослідження.

Основна частина. Початок християнізації Русі традиційно пов'язують із діяльністю княгині Ольги, яка першою серед правителів прийняла християнство та започаткувала процес інтеграції держави до християнського світу. Хоча офіційне Хрещення Русі відбулося лише 988 р. за князя Володимира Великого, проте саме її державницька, дипломатична й духовна діяльність заклала політичні, культурні та міжнародні передумови для утвердження християнства як державної релігії. У цьому контексті особливого значення набуває питання походження княгині Ольги, оскільки воно дає змогу глибше зрозуміти витоки її релігійного світогляду, характер дипломатичних зв'язків із Візантією та іншими християнськими державами, а також мотиви її послідовної діяльності, спрямованої на поширення християнства на Русі. Аналіз різних історіографічних концепцій походження княгині дає змогу по-новому осмислити чинники формування її державницької політики та роль у підготовці цивілізаційного вибору Русі.

У церковній традиції княгиня Ольга вшановується як свята рівноапостольна, а в західноєвропейських латиномовних джерелах X ст. згадується під християнським ім'ям *Helena* та титулом *Regina Russorum* («Олена — королева русів»). Зокрема, в «Хроніці абата Регінона Прюмського» (*Continuatio Reginonis*) під 959 р. повідомляється про посольство *Regina Russorum Helena* до імператора Оттона I. Аналогічний титул щодо правительки Русі використовують також Адалберт Магдебурзький, Ламперт Герсфельдський і Тітмар Мерзебурзький, що свідчить про усталену традицію сприйняття княгині Ольги як суверенної правительки Русі в західноєвропейській історичній традиції [2; 3; 4; 5]. Як зазначає український дослідник Іван Кузич-Березовський, майормовірно, щоб кілька незалежних хроністів випадково однаково помилилися в титулатурі, використавши щодо Ольги титул *regina* замість «княгиня» [6, с. 10]. На думку дослідника, це пояснюється особливостями латинської політичної термінології, в якій не було точно-го відповідника слов'янському титулу «княгиня», тому

щодо суверенної правительки Русі застосовувався найближчий за змістом титул *regina* («королева»). Тобто, латиномовних джерелах Ольга постає як *Helena Regina Russorum* — «Олена, королева русів», що є свідченням міжнародного визнання правительки та високого політичного авторитету Київської Русі. Така титулатура відображає не лише високий міжнародний авторитет княгині Ольги, а й сприйняття Русі західноєвропейськими державами як важливого суб'єкта міжнародних відносин середини X століття.

Наразі «*Повість минулих літ*» лише повідомляє: «У рік 6411 [903]. Коли Ігор виріс, він ходив [у походи] вслі за Олегом, і [кожен] слухався його. І привели йому жону із Псков на ім'я Ольгу» [7, с. 15]. Отже, в літописі не конкретизується її родоводу чи етнічного походження. Саме ця лаконічна літописна згадка стала підґрунтям для появи численних історичних гіпотез і наукових дискусій щодо походження майбутньої правительки Русі.

Традиційна історіографія, спираючись насамперед на пізні списки літописів, ототожнює Плесков із сучасним Псковом. Проте І. Кузич-Березовський у праці «*Жінка і держава*» звертає увагу на те, що далеко не всі давньоруські літописи містять форму «Псков». За його спостереженням, лише *Київський* і *Никонівський* літописи подають назву «Псков», тоді як *Радзивілівський*, *Троїцький*, *Новгородський*, *Лаврентіївський* літописи послідовно використовують форму «*Плесков*». Дослідник наводить текст літописної статті під 903 р.: «В літо 6411 (903). Ігореві ж возрастішу... і приведе йому жену от Плескова іменем Ольгу» [6, с. 23].

Водночас І. Кузич-Березовський звертає увагу на ще одну важливу обставину. Він зазначає, що *Псковський літопис*, укладений у XIII ст., містить пояснення: «*Псков і Плесков то не той сам град*», а *Якимівський літопис* повідомляє, що князь Олег нібито змінив ім'я Олени на Ольгу, «щоб ім'я звучало по-варязьки (*Helga*)». Хоча це повідомлення належить до пізньої літописної традиції і не визнається беззаперечним доказом, воно, на думку дослідника, свідчить про існування давнього переказу щодо походження княгині та її первісного імені [6, с. 23].

На підставі цього І. Кузич-Березовський висуває гіпотезу, що літописний *Плесков* може означати не сучасний Псков, а давню *Плиску* (*Плісков*) — столицю Першого Болгарського царства. Він наголошує, що

за часів князя Олега Плиска була великим політичним, культурним і духовним осередком слов'янського світу, пов'язаним із діяльністю святих Кирила і Мефодія та розквітом Болгарської держави за царя Симеона Великого. Наразі у процесі багаторазового переписування літописів назва «Плесков» могла бути пізніше отождннена переписувачами із Псковом, унаслідок чого первісний топонім зазнав зміни [6, с. 23—24].

Однією з аргументованих версій болгарської історіографії є гіпотеза про болгарське царське походження княгині Ольги. Болгарський історик Стиліян (Стефан) Чилингиров у праці «Каквото е дал българинът на другите народи» (Софія, 1941) висунув припущення, що княгиня Ольга могла походити з династії болгарського царя Бориса I. Згідно з цією версією, Борис I мав доньку Анну, яка була одружена з болгарським князем Сондоком (Сурди-ком). У цьому шлюбі народилося кілька дітей, серед яких, за твердженням С. Чилингирова, четвертою донькою була Олена, яку князь Олег згодом привіз до Києва як наречену для князя Ігоря. Саме ця Олена, на думку дослідника, згодом увійшла в історію як княгиня Ольга [6, с. 24].

За іншою реконструкцією її родоводу, вона могла бути онукою Бориса I та дочкою його сина Володимира I, попередника царя Симеона на болгарському престолі [8].

Попри відмінності у реконструкції генеалогії, обидві версії виходять із припущення про належність княгині Ольги до болгарської царської династії. Хоча сучасна історична наука не вважає цю гіпотезу доведеною, вона посідає помітне місце в історіографії, оскільки пов'язує походження княгині з родом болгарського царя Бориса I — хрестителя Болгарії, який у IX ст. запровадив християнство як державну релігію. Якщо припустити достовірність цієї версії, Ольга могла бути вихована в християнському середовищі та від народження належати до візантійсько-болгарської культурної традиції. Такий підхід дає змогу по-новому осмислити її подальшу державницьку діяльність, дипломатичні контакти з Константинополем і послідовну підтримку поширення християнства на Русі.

На користь припущення про високе соціальне походження княгині можуть свідчити й окремі писемні джерела. Більшість давньоруських літописів повідомляє, що князь Олег «привів» Ольгу за дружини князеві Ігорю, однак не розкриває її походження.

Водночас сам характер цього шлюбу дає підстави припускати, що майбутня княгиня належала до представників знатного роду, оскільки династичні шлюби в тогочасній Європі були важливим інструментом міждержавної політики та дипломатії.

Додаткові аргументи на користь цієї гіпотези містяться у трактаті візантійського імператора Костянтина VII Багрянородного «Про церемонії» (*De Ceremoniis Aulae Byzantinae*). Описуючи державний візит княгині Ольги до Константинополя, імператор зазначає, що до складу її супроводу входили не лише представники руської знаті, а й її родичі та «княгині-родички», а також священник. Якщо ці відомості є достовірними, вони важко узгоджуються з версією про незначне походження княгині, натомість можуть свідчити про її належність до високого аристократичного середовища. Водночас ці повідомлення не є прямим доказом болгарського походження Ольги, однак вони не суперечать гіпотезі про її можливі династичні зв'язки з правлячими родами тогочасної Європи, зокрема Болгарського царства [9; 10].

На користь гіпотези про тісні зв'язки князівської династії з Болгарією окремі дослідники наводять зовнішньополітичну діяльність князя Святослава. Після успішних балканських походів він прагнув перенести столицю своєї держави до Переяславця на Дунаї, пояснюючи це так: «Не люблю мені є в Києві жити. Хочу жити я в Переяславці на Дунаї, бо то є середина землі моєї. Адже там усі добра сходяться: із Греків — паволоки, золото, вино й овочі різні, а з Чехів і з Угрів — срібло й коні, із Русі ж — хутро, і віск, і мед, і челядь» [7, с. 37]. Літописне повідомлення під 969 р. свідчить про особливе місце Дунайського регіону в політичних та економічних планах Святослава. На думку прихильників болгарської версії походження княгині Ольги, така орієнтація могла відображати не лише стратегічні інтереси Русі, а й існування давніших династичних зв'язків із Болгарією.

Хоча наведені факти не можуть слугувати беззаперечним доказом болгарського походження княгині Ольги, у своїй сукупності вони дають підстави вважати цю гіпотезу однією з найбільш дискусійних, але водночас достатньо обґрунтованою версією її походження. Якщо Ольга справді походила з династії Бориса I й була вихована в християнській традиції, це дає додаткове пояснення її особистому вибору християнства, активній дипломатії з Візантією та тій визна-

чальній ролі, яку вона відіграла у підготовці цивілізаційного вибору Русі, завершеного офіційним Хрещенням держави за князя Володимира Великого.

На користь болгарської версії дослідники наводять також низку непрямих історичних аргументів. Якщо припустити, що Ольга була дочкою болгарського князя Володимира, сина царя Бориса I, тоді певні події руської історії набувають логічного пояснення. Зокрема, зрозумілим стає походження імені одного з її онуків — князя Володимира Святославича, якого могли назвати на честь прадіда — болгарського правителя Володимира. Хоча його правління було нетривалим і завершилося усуненням від влади через повернення до язичництва, сам він залишався представником царської династії Болгарії.

Водночас така родинна спорідненість цілком могла не афішуватися. У Болгарії пам'ять про князя Володимира не отримала поширення, оскільки він відмовився від християнської політики свого батька Бориса I та намагався відновити язичництво. У Русі середини X ст., де ще домінували язичницькі вірування, а християнство лише поступово поширювалося, тому така обставина навряд чи сприймалася негативно. Особливо це стосувалося князя Святослава, який, незважаючи на неодноразові заклики матері прийняти християнство, до кінця життя залишався прихильником традиційної язичницької віри.

Прихильники болгарської версії звертають увагу на ще одну символічну обставину. Після запровадження князем Володимиром Великим християнства як державної релігії Русі — події, що певною мірою перегукувалася з реформами болгарського царя Бориса I, який ще у IX ст. офіційно запровадив християнство в державі, — у князівському роді вперше з'являється ім'я Борис. Саме так було названо одного із синів Володимира Великого. На думку окремих дослідників, це могло бути своєрідним вшануванням пам'яті царя Бориса I як можливого пращура князя, а також засвідчувати збереження родинної історичної традиції [8]. Хоча така інтерпретація не має безпосереднього документального підтвердження, вона органічно доповнює аргументацію прихильників болгарського походження княгині Ольги.

Водночас необхідно зазначити, що сучасна історична наука не вважає болгарське походження княгині Ольги остаточно доведеним. Поряд із цією версією існують інші гіпотези щодо її походження,

кожна з яких має власну джерельну базу та аргументацію, проте жодна не підтверджена достатньою кількістю прямих історичних свідчень.

Не менш важливим є питання імені княгині, яке також належить до кола наукових дискусій. У більшості давньоруських літописів вона виступає під ім'ям *Ольга*, однак після прийняття християнства отримує ім'я *Олена (Helena)*. Так, український історик Іван Кузич-Березовський звертав увагу, що окремі літописні редакції та історичні джерела прямо називають княгиню Оленою, а *Якимівський літопис* навіть повідомляє, що князь Олег нібито змінив її ім'я на Ольгу, щоб воно відповідало варязькій традиції (*Helga*). Хоча ця звістка належить до пізньої літописної традиції й не може розглядатися як беззаперечний історичний факт, вона засвідчує існування давнього переказу про первісне ім'я майбутньої правительки Русі [6, с. 10].

Якщо припустити достовірність болгарської гіпотези походження княгині, згідно з якою вона могла бути представницею династії болгарського царя Бориса I, то використання щодо неї християнського імені *Олена (Helena)* можна розглядати як додатковий аргумент на користь її можливого походження з християнського середовища. Болгарське царство офіційно прийняло християнство ще у IX ст., а тому представники царської родини виховувалися відповідно до християнських традицій. У такому разі подальше прийняття княгинею хрещення в Константинополі можна розглядати не як перше знайомство з християнством, а як важливий державно-дипломатичний акт, що засвідчив її входження до політичного й духовного простору Візантійської імперії. Водночас ця інтерпретація залишається дискусійною та розглядається як одна з наукових гіпотез.

Безсумнівним історичним фактом є те, що під час перебування у Константинополі княгиня виступала під християнським ім'ям *Олена (Helena)*, яке пов'язують із вшануванням святої рівноапостольної цариці Олени — матері імператора Костянтина Великого. Саме це ім'я стало символом її нового духовного покликання та увійшло до візантійських і західноєвропейських писемних джерел.

За повідомленням «*Повісті минулих літ*», близько 955—957 рр. княгиня Ольга здійснила державний візит до Константинополя, де прийняла святе хрещення. Літопис наводить відомий епізод із візантійським

імператором Костянтином VII Багрянородним, який після знайомства із княгинею захотів узяти її за дружину. Ольга попросила імператора стати її хрещеним батьком. А по хрещенні призвав її цесар і сказав: «Я хочу взяти тебе за жону». Вона тоді мовила: «Як ти мене хочеш узяти, ко охрестив мене сам і назвав мене дочкою? Адже в християнах нема такого закону — ти ж сам знаєш». І сказав цесар: «Перехитри ти мене еси, Ольго». І дав він їй дари многи — золото, і сребро і паволоки, і начиння різного, і відпустив її, назвавши її дочкою своєю...» [7, с. 37]. Незалежно від історичної достовірності цього сюжету, він яскраво характеризує княгиню як мудру правительку й талановитого дипломата, а також підкреслює високий міжнародний статус Русі у взаєминах із Візантійською імперією.

Попри особисте прийняття християнства, княгиня Ольга не змогла здійснити християнізацію всієї держави. Головною перешкодою стала позиція її сина Святослава, який залишався переконаним прихильником традиційного язичництва. «Повість минулих літ» засвідчує неодноразові спроби княгині переконати сина прийняти християнську віру. Літописець передає її слова: «Я, сину, Бога пізнала і радіюся. Якщо й ти пізнаєш Бога, то радуватися станеш». Проте Святослав відповідав: «Як я інший закон один прийму? Адже дружина моя з сього сміятись почне!». Тоді Ольга зауважила: «Якщо ти охрестишся, — всі це саме вчинять», наголошуючи на визначальній ролі князя у виборі віри для всієї держави. Однак Святослав залишився непохитним і, за словами літописця, «не послушав матері і додержував поганських звичаїв». Незважаючи на це, княгиня не втрачала надії на майбутнє навернення Русі до християнства. Літопис свідчить, що вона постійно молилася за свого сина й увесь руський народ, промовляючи: «Нехай буде воля Божа. Якщо Бог захоче помилувати рід мій і землю Руську, хай покладе їм на серце звернутись до Бога, як ото і мені Бог дарував» [7, с. 39]. Отже, її місія не обмежувалася особистим наверненням до нової віри, а була спрямована на духовну підготовку всієї Русі до майбутнього прийняття християнства.

Значення діяльності княгині Ольги виходило далеко за межі її особистого навернення до християнства. Вона заклала духовні, політичні та міжнародні підвалини майбутньої християнізації Русі, підтримувала християнські громади, сприяла будівництву храмів, розвивала дипломатичні відносини з Візантією, Священною

Римською імперією та іншими християнськими державами, послідовно інтегруючи Русь до європейського християнського простору. Саме тому у давньоруській літописній традиції її діяльність отримала надзвичайно високу оцінку: «Ся [Ольга] була передвісницею християнській землі, яко вранішня зоря перед сонцем і яко зірниця перед світом. Вона бо сіяла, як місяць, уночі. Речім же до неї: “Радуйся, руськеє пізнання Бога! Стали ми початком примирення [з ним]”. Вона бо першою увійшла в царство небеснеє із Русі, і її восхваляють руські сини яко зачинательку, бо й по смерті молилась вона Богові за Русь. “Праведних же душі не вмирають”» [7, с. 42].

Ця образна характеристика засвідчує, що вже для сучасників і наступних поколінь літописців княгиня Ольга постала не лише як мудра правителька, а й як духовна провісниця Хрещення Русі, яка першою відкрила своїй державі шлях до християнської цивілізації.

Смерть княгині Ольги у 969 р. не перервала започаткованого нею процесу поширення християнства. Незважаючи на те, що її син Святослав залишався переконаним прихильником язичництва, християнські громади, засновані за її правління, продовжували існувати й розвиватися, а встановлені нею дипломатичні зв'язки з Візантією та західноєвропейськими державами зберегли своє політичне значення. Літописець, оцінюючи історичну роль княгині, вкладає в уста сучасників такі слова: «Рекоша ж до неї: “Радуйся, руськеє пізнання Бога! Стала еси початком примирення [з Ним]”» [7, с. 42]. Ця характеристика засвідчує, що вже сучасники сприймали Ольгу не лише як мудру правительку, а й як першу, хто відкрив Русі шлях до християнства, заклавши духовні, політичні та дипломатичні передумови її подальшого цивілізаційного розвитку.

Саме таку державу успадкував її онук — князь Володимир Святославич, який увійшов в історію як Володимир Великий. На момент його приходу до влади Русь була однією з найбільших держав Європи, однак залишалася релігійно неоднорідною. На її території співіснували різні слов'янські язичницькі культи, поряд із якими вже діяли численні християнські громади. Така ситуація ускладнювала консолідацію держави, стримувала зміцнення центральної влади та не відповідала новому рівню політичного й міжнародного розвитку Русі.

На початку свого правління Володимир не відмовився від язичництва. Навпаки, він зробив спробу модернізувати традиційну релігію, перетворивши її на загальнодержавний культ. Згідно з «Повістю минулих літ», близько 980 р. в Києві було встановлено пантеон головних язичницьких богів: «І поставив він кумири на пагорбі, поза двором теремним: Перуна дерев'яного, — а голова його [була] срібна, а вус — золотий, — і Хорса. і Дажбога, і Стрибога, і Сімаргла, і Мокош» [7, с. 50].

Історики розглядають цю реформу як спробу централізації держави шляхом створення єдиної офіційної релігії. Проте вона виявилася малоефективною. По-перше, різні племена Русі мали власні місцеві культи, які не бажали підпорядковуватися київському пантеону. По-друге, язичництво дедалі більше поступалося християнству як світоглядній системі, що вже стало основою політичного життя більшості європейських держав.

Шлях самого Володимира до прийняття християнства також був тривалим і непростим. Літопис змальовує князя початкового періоду його правління як типового язичницького володаря, життя якого відповідало традиціям тогочасної дружинної культури. «Повість минулих літ» повідомляє, що він мав кілька законних дружин і численних наложниць: «*Був же Володимир переможений похіттю до жінок... було йому приведено шість жон... І наложниць [було] в нього триста у Вишгороді, триста в Білгороді, а двісті — на Берестовім...*» [7, с. 50]. Літописна характеристика не лише відображає особисті риси князя, а й підкреслює його належність до язичницької традиції, у якій багатоженство й численні наложниці були одним із проявів княжого статусу та влади.

Саме тому прийняття християнства стало для Володимира не лише зміною релігійних переконань, а й глибокою особистісною та світоглядною трансформацією. Відмова від попереднього способу життя, переосмислення засад князювання та прийняття нових моральних і духовних цінностей стали невід'ємною складовою тієї державної реформи, яка завершилася офіційним Хрещенням Русі у 988 р.

Одним із найвідоміших сюжетів «Повісті минулих літ» є розповідь про «вибір віри» князем Володимиром. Літопис повідомляє, що у 986 р. до Києва прибували представники різних релігійних традицій. Після цього князь направив своїх послів для ознайомлення

з богослужіннями різних народів. Особливе враження на руських послів справило богослужіння у храмі Святої Софії в Константинополі. Літописець передає їхні слова: «*І не знали ми, чи ми на небі були, чи на землі. Бо нема на землі такого видовища або краси такої... Тільки те ми відаємо, що напевне Бог перебуває з людьми і служба їх єсть краща, ніж в усіх землях*». Вражені величиною візантійського богослужіння, послі дійшли висновку, що «*не будемо тут [поганими] жити*». Підтримуючи їхню думку, бояри нагадали князеві про авторитет княгині Ольги: «*Якби лихий був закон грецький, то не прийняла б хрещення баба твоя Ольга, що була мудрішою за всіх людей*». Цей епізод, попри його літературне опрацювання, відображає не лише естетичне враження від візантійського богослужіння, а й усвідомлення переваг християнської цивілізаційної моделі, до якої Русь поступово наближалася ще від часу княгині Ольги [7, с. 69].

Кульмінацією цього процесу став похід князя Володимира на Корсунь (Херсонес) у Криму. За повідомленням «Повісті минулих літ», саме під час цих подій князь тяжко захворів і втратив зір. Літописець пояснює це як прояв Божого провидіння: «*За Божим приреченням в сей час розболівся Володимир очима. І не бачив він нічого, і тужив вельми, і не догадувався, що зробити. І послала до нього цесариця [посла], кажучи: "Якщо ти хочеш болісті свої позбутися, то відразу охрестись. Якщо ж ні, — то не позбудишся свого". І, це почувши, Володимир сказав: "Якщо буде се правда, — воістину велик Бог християнський". І повелів він охрестити себе*» [7, с. 71].

Після відповідного оголошення у вірі (катехизації) відбулося Таїнство Хрещення, яке літопис описує так: «*І тоді єпископ корсунський з попами цесарицини, огласивши його, охрестили Володимира. І коли возложив [єпископ] руку на нього — він зразу прозрів. Як побачив Володимир це раптове зцілення, він прославив Бога, сказавши: "Тепер узнав я Бога істинного". А коли побачила це дружина його, — многи охрестилися. Охрестився ж він у церкві Святої Софії. І єсть церква та в городі Корсуні, стоїть вона на [високому] місці посеред города, де ото чинять торг корсуняни; палата Володимира стоїть окрай церкви і до сьогодні, а цесарицина палата — за олтарем*» [7, с. 71].

У літописній традиції раптове прозріння князя символізує не лише його фізичне зцілення, а й

духовне просвітлення, що знаменувало остаточне прийняття ним християнської віри. Після хрещення Володимир уклав політичний і династичний союз із Візантією, одружившись із сестрою імператорів Василія II та Костянтина VIII — принцесою Анною Порфірородною. Повертаючись із Корсуня до Києва, князь забрав із собою християнські святині, духовенство та богослужбове начиння, прагнучи закласати підвалини церковного життя на Русі. Про це літопис повідомляє: «Володимир же, взявши цесарицю [Анну], і Анастаса, і попів корсунських, моцці святого Климента і Фіва, ученика його, узяв також начиння церковне [й] ікони на благословення собі. Поставив він теж церкву святого Іоанна Предтечі в Корсуні на горі, що її насипали [корсуняни] посеред города, крадучи насип, і та ж церква стоїть і до сьогодні» [7, с. 74].

Повернувшись до Києва після хрещення в Корсуні, князь Володимир розпочав послідовне утвердження християнства як державної релігії. Першим кроком стало знищення язичницьких святинь, що символізувало остаточний розрив із давніми віруваннями та початок нової епохи в історії Русі. Літописець зазначає: «І коли [Володимир] прибув, повелів він поскидати кумирів — тих порубати, а других вогню оддати. Володимир же послав посланців своїх по всьому городу, говорячи: “Якщо не з’явиться хто завтра на ріці — багатий, чи убогий, чи старець, чи раб, — то мені той противником буде”. І, це почувши, люди з радістю йшли, радуючись, і говорили: “Якби се не добре було, князь і бояри сього б не прийняли”» [7, с. 74].

А на завтра вийшов Володимир з попами цесаричними і корсунськими на Дніпро. І зійшлося людей без ліку, і влізли вони у воду, і стояли — ті до шиї, а другі — до грудей. Діти ж [не відходили] од берега, а інші немовлят держали. Дорослі ж бродили [у воді], а попи, стоячи, молитви творили» [7, с. 75].

Саме ця подія традиційно датується 988 р. і вважається офіційним Хрещенням Русі. Водночас для князя Володимира християнізація не обмежувалася лише здійсненням Таїнства Хрещення. Він розгорнув масштабну державну реформу, спрямовану на утвердження нової віри, створення церковної організації та розвиток освіти. «І, це сказавши, повелів він робити церкви і ставити [їх] на місцях, де ото стояли кумири. І поставив він церкву святого Василія

[Великого] на пагорбі, де ото стояли кумири Перун та інші і де жертви приносили князь і люди. І почав він ставити по городах церкви, і попів [настановляти], і людей на хрещення приводити по всіх городах і селах. І, пославши [мужів своїх], став він у знатних людей дітей забирати і оддавати їх на учення книжне» [7, с. 75]. Таким чином, запровадження християнства стало не лише релігійною реформою, а й масштабною державною програмою, яка охопила церковне будівництво, організацію духовенства, поширення освіти та книжної культури.

У сучасній історичній науці Хрещення Русі дедалі частіше розглядається як масштабна цивілізаційна реформа, що заклала підвалини довготривалого політичного, економічного, соціального та культурного розвитку держави. У цьому контексті діяльність князя Володимира Великого постає прикладом комплексного державотворення, заснованого на поєднанні політичних, духовних, правових, освітніх і культурних перетворень. Такий підхід значною мірою співзвучний сучасній концепції *сталого розвитку*, відображений у *Порядку денному ООН-2030 та Цілях сталого розвитку* (Sustainable Development Goals — SDGs), що передбачають гармонійне поєднання інституційного, соціального, економічного й культурного поступу [14; 15].

Насамперед досвід князювання Володимира Великого корелює з *Ціллю сталого розвитку* (далі *ЦСР*) «Мир, справедливість та сильні інститути». Запровадження християнства сприяло зміцненню центральної князівської влади, удосконаленню системи державного управління, утвердженню єдиного правового й морального простору та посиленню суспільної згуртованості. Християнська віра стала чинником консолідації населення Русі, зменшення міжплемінних суперечностей і формування ефективніших державних інституцій, здатних забезпечити стабільність та єдність країни [15, п. 16].

Водночас реформи князя Володимира безпосередньо пов’язані з *ЦСР* «Сталий розвиток міст і спільнот» [15, п. 11]. За його правління Київ та інші міста Русі перетворювалися на важливі адміністративні, економічні, культурні й духовні центри. Саме в цей період активно розгортається кам’яне будівництво, формується новий міський простір, споруджуються сакральні комплекси, що визначили архітектурний образ середньовічної Русі. Зведення Десятинної церкви започаткувало традицію монументального

кам'яного храмового будівництва, яка стала символом державної могутності, розвитку міської інфраструктури та збереження культурної спадщини.

Важливим напрямом державної політики князя Володимира Великого стало створення власної грошової системи. За його князювання було карбування *златників і срібників*, що стало вагомим кроком до зміцнення економічного суверенітету держави. Власна монета виконувала не лише економічну функцію, а й слугувала ефективним засобом політичної репрезентації та легітимації князівської влади. На аверсі монет зображувався князь із написом «*Володимир на столі, а се його злато (срібло)*», тоді як на реверсі містилося зображення Ісуса Христа, що символізувало нерозривний зв'язок державної влади з новою християнською ідентичністю Русі. Особливе місце посідав княжий знак — *тризуб*, який став символом державності Русі, а в сучасній Україні є Малим Державним Гербом. Сукупність цих заходів сприяла розвитку внутрішньої торгівлі, зміцненню економічної самостійності держави, інтеграції окремих земель у єдиний господарський простір, формуванню спільного економічного середовища та соціокультурної ідентичності населення.

Важливим археологічним підтвердженням масштабів грошової реформи Володимира Великого став *Ніжинський (Магерський) скарб*, виявлений у 1852 р. на околиці Ніжина поблизу передмістя Магерки. До його складу входило близько 200 *срібників*, переважну більшість яких становили монети Володимира Великого із зображенням тризуба, а також окремі срібники Ярослава Мудрого та Святополка Володимировича. Саме ця знахідка стала одним із найважливіших археологічних доказів існування власного монетного карбування на Русі. Наразі Ніжинський скарб засвідчує широке поширення монети князя Володимира Великого за межами Києва, розвиток внутрішнього грошового обігу та формування єдиного економічного простору держави [11; 12; 13].

Сукупність цих заходів сприяла розвитку внутрішньої торгівлі, зміцненню економічної самостійності держави, інтеграції окремих земель у єдиний господарський простір та формуванню спільної соціокультурної ідентичності населення.

У контексті сучасної концепції сталого розвитку ці реформи демонструють комплексний підхід до зміцнення економічних і державних інститутів. Насамперед вони співвідносяться з ЦСР 8 «Гідна праця та

економічне зростання», оскільки сприяли розвитку торгівлі, зміцненню внутрішнього ринку та економічної самостійності держави. Водночас започаткування власного монетного карбування відповідає ЦСР «Промисловість, інновації та інфраструктура», адже стало важливою державною та технологічною інновацією, що започаткувала розвиток фінансової системи й економічної інфраструктури Русі. Крім того, карбування державної монети як офіційного символу суверенної влади корелює з Ціллю «Мир, справедливість та сильні інститути», оскільки відображало зміцнення державних інститутів, політичної легітимності, територіальної єдності та міжнародного авторитету Русі. Таким чином, монетна реформа Володимира Великого стала не лише важливим елементом економічної політики, а й одним із чинників консолідації держави, що узгоджується із сучасним розумінням економічної стійкості та інституційної спроможності як ключових складових сталого розвитку [15, пп. 8, 9, 16].

Не менш важливими були перетворення у сфері освіти та культури, які безпосередньо співвідносяться з ЦСР «Якісна освіта». Після офіційного запровадження християнства при Десятинній церкві було відкрито одну з перших шкіл, де дітей навчали грамоти, письма, книжної справи та основ християнського віровчення. Із цього часу розпочався інтенсивний розвиток книжності, перекладацької діяльності, літописання й поширення писемності, що стало підґрунтям формування інтелектуальної еліти Русі. Освіта поступово перетворилася на один із ключових інструментів державотворення, забезпечуючи передачу культурних цінностей, розвиток національної традиції та становлення нової світоглядної системи суспільства [15, п. 4].

Особливого значення набуло й міжнародне визнання державотворчої діяльності князя Володимира Великого. Запровадження християнства забезпечило входження Русі до спільноти європейських християнських держав, активізувало дипломатичні відносини з Візантією, Священною Римською імперією та країнами Західної Європи, а також істотно зміцнило міжнародний авторитет держави. З погляду сучасної концепції сталого розвитку ці процеси насамперед корелюють із ЦСР 16 «Мир, справедливість та сильні інститути», оскільки сприяли утворенню Русі як повноправного суб'єкта міжнародних відносин, зміцненню її державних інститутів і політичної легітимності. Водночас розширення дипломатичних зв'язків та

інтеграція до європейського християнського простору відповідають Цілі 17 «Партнерство заради сталого розвитку», що акцентує увагу на розвитку міжнародного співробітництва як важливому чиннику сталого розвитку держав.

Показовим свідченням загальноєвропейського вшанування історичної ролі князя Володимира Великого та княгині Ольги є їхні мозаїчні зображення, встановлені 1989 р. в базиліці Святого Петра у Ватикані (по обидва боки вівтаря Святого Еразма) з нагоди 1000-ліття Хрещення Русі. Виконані ватиканськими майстрами за підтримки української громади та єпископа Василя Лостена, вони символізують визнання внеску правителів Русі у поширення християнства та їхнього місця в історії європейської християнської цивілізації, а також засвідчують історичну інтегрованість Русі до європейського політичного, культурного й духовного простору [15, п. 17].

Висновки. Проведене дослідження дало змогу встановити, що проблема Хрещення Русі посідає важливе місце в сучасній історичній науці та розглядається як ключовий етап формування української державності й цивілізаційного розвитку. Аналіз історіографії засвідчив існування різних підходів до висвітлення походження княгині Ольги, передумов прийняття християнства та оцінки державотворчої діяльності князя Володимира Великого.

Доведено, що княгиня Ольга стала першою правителькою Русі, яка започаткувала її послідовну інтеграцію до християнського світу. Її особисте прийняття християнства, дипломатичні контакти з Візантією та державами Західної Європи, підтримка християнських громад і церковної організації створили політичні, міжнародні та духовні передумови для офіційної християнізації Русі. Водночас аналіз історіографії походження княгині підтвердив, що ця проблема має важливе значення для розуміння витоків її державницької та дипломатичної діяльності.

Встановлено, що державотворча діяльність князя Володимира Великого мала комплексний характер і виходила далеко за межі релігійної реформи. Прийняття християнства стало основою зміцнення центральної влади, розвитку державних інституцій, освіти, книжності, храмового будівництва, міжнародних відносин та грошової системи. Карбування власної монети стало важливим свідченням економічного суверенітету Русі, а Ніжинський (Магер-

ський) скарб підтверджує високий рівень розвитку давньоруського монетного карбування.

Обґрунтовано, що Хрещення Русі мало визначальне політичне, культурне, освітнє та цивілізаційне значення. Воно сприяло консолідації суспільства, утвердженню спільних духовних і морально-правових цінностей, розвитку писемності, освіти, архітектури, мистецтва, міжнародного авторитету держави та стало одним із фундаментальних чинників формування української державницької традиції.

Дослідження підтвердило, що історичний досвід княгині Ольги та князя Володимира Великого зберігає актуальність і в сучасних умовах державотворення. Комплексність здійснених ними політичних, духовних, правових, освітніх, економічних і культурних реформ значною мірою відповідає сучасним принципам сталого розвитку, насамперед щодо зміцнення державних інститутів, розвитку освіти, міжнародного партнерства, культурної спадщини та економічної стійкості. Це дає підстави розглядати Хрещення Русі не лише як визначну історичну подію, а й як стратегічний цивілізаційний вибір, що визначив подальший розвиток української державності та її інтеграцію до європейського політичного, культурного й духовного простору.

1. Про День Української Державності: Указ Президента України від 24 серпня 2021 р. № 423/2021. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/423/2021#Text> (дата звернення: 30.06.2026).
2. *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi. Reginonis abbatis Prumiensis Chronicon cum continuatione Treverensi*. Ed. F. Kurze. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani, 1890.
3. Lamperti monachi Hersfeldensis Opera. *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum*. Hannoverae, 1894.
4. Thietmari Merseburgensis Episcopi Chronicon. Ed. R. Holtzmann. *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum. Nova series*. Berolini, 1935.
5. Adalberti Magdeburgensis Continuatio Reginonis. *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*. Hannoverae, 1890.
6. Кузич-Березовський І. *Жінка і держава*. Львів: Світ, 1994. 287 с.
7. *Повість минулих літ. Нестор Літописець*. URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/706/70684/litopysets-nestor-povist-mynulykh-lit.pdf> (дата звернення: 30.06.2026).
8. Зельдер О. *Тут серед землі моєї*. URL: <https://alexanderzeltser.blogspot.com/p/blog-page.html> (дата звернення: 26.06.2026).

9. *Constantinus VII Porphyrogenitus. De ceremoniis aulae Byzantinae libri duo. Graece et Latine.* Ed. J.J. Reiske. Vol. 1—2. Bonn: Weber, 1829—1830. (Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae).
10. Котляр М. Константин VII Багрянородний. *Енциклопедія історії України*. Т. 5: Кон—Кю. Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України; Інститут історії України. Київ: Наукова думка, 2008. 568 с.: іл. URL: https://www.history.org.ua/?termin=Konstantin_B (останній перегляд: 26.06.2026).
11. Волошинский Я.Я. Описание древних русских монет, принадлежащих Минцкабинету Университета Св. Владимира, из числа найденных близ Нежина в мае месяце 1852 года. *Труды Комиссии, Высочайше утвержденной при Университете Св. Владимира для описания губерний Киевского Учебного Округа*. Київ, 1853. Розд. «Смесь».
12. Котляр М.Ф. *Грошовий обіг на території України доби феодалізму*. Київ: Наукова думка, 1971. 174 с.
13. Морозов О. Ніжинський скарб давньоруських срібників 1852 р.: доля знахідки. *Ніжинська старовина: збірник регіональної історії та пам'яткознавства*. Серія «Ніжинознавчі студії». Київ, 2011. Вип. 11 (14). С. 5—23.
14. *Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року*. Організація Об'єднаних Націй. URL: <https://sdgs.un.org/2030-agenda> (дата звернення: 28.05.2026).
15. *Цілі сталого розвитку 2016—2030*. Організація Об'єднаних Націй в Україні. URL: <https://globalcompact.org.ua/tsili-stijkogo-rozvytku/> (дата звернення: 28.05.2026).
- (2021, August 24). President of Ukraine. On the Day of Ukrainian Statehood: Decree of the President of Ukraine № 423/2021. *Zakonodavstvo Ukrainy*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/423/2021#Text> [in Ukrainian].
- Kurze, F. (Ed.). (1890). *Monumenta Germaniae Historica*. Writers on German History, published separately for use in schools: The Chronicle of Regino, Abbot of Prüm, with the Trier Continuation. Published by the Hahn Bookshop. [in Latin].
- (1894). *Works of the Monk Lambert of Hersfeld. Monumenta Germaniae Historica. Writers of German History*. Hanover. [in Latin].
- Holtzmann, R. (Ed.). (1935). *The Chronicle of Thietmar, Bishop of Merseburg. Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum. New Series*. Berlin. [in Latin].
- (1890). *Adalbert of Magdeburg's Continuation of Regino. Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*. Hanover. [in Latin].
- Kuzych-Berezovskyi, I. (1994). *Woman and state*. Lviv: Svit [in Ukrainian].
- (n. d.). *Nestor Litopysets. Povist mynulykh lit*. Retrieved from: <https://osvita.ua/doc/files/news/706/70684/litopysets-nestor-povist-mynulykh-lit.pdf> [in Ukrainian].
- Zeltser, O. (n. d.). Here is the middle of my land. Retrieved from: <https://alexander-zeltser.blogspot.com/p/blog-page.html> [in Ukrainian].
- Reiske, J.J. (Ed.). (1829—1830). *Constantinus VII Porphyrogenitus. De ceremoniis aulae Byzantinae libri duo* (Vol. 1—2). Weber [in Latin].
- Kotliar, M., Smolii, V.A. (Ed.). (2008). *Konstantyn VII Bahriarodnyi*. In: V.A. Smolii. *Entsyklopediia istorii Ukrainy* (Vol. 5: Kon—Kiu). Kyiv: Naukova dumka. Retrieved from: https://www.history.org.ua/?termin=Konstantin_B [in Ukrainian].
- Voloshinskii, Ya.Ya. (1853). Description of Ancient Rus' Coins Belonging to the Coin Cabinet of St. Vladimir University Found near Nizhyn in May 1852. In: *Trudy Komissii, Vysochaishe utverzhdennoi pri Universitete Sv. Vladimira dlia opisaniia gubernii Kievskogo Uchebnogo Okruga* [in Ukrainian].
- Kotliar, M.F. (1971). *Monetary circulation in the territory of Ukraine during the feudal period*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Morozov, O. (2011). The Nizhyn hoard of Old Rus' silver coins of 1852: The fate of the discovery. *Nizhynska Starovyna: Seriia «Nizhynoznavchi Studii»*, 11 14, 5—23 [in Ukrainian].
- (2015). United Nations. *Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. Retrieved from: <https://sdgs.un.org/2030agenda> [in Ukrainian].
- (n. d.). United Nations Development Program in Ukraine. *Sustainable Development Goals*. Retrieved from: <https://www.undp.org/uk/ukraine/sustainable-development-goals> [in Ukrainian].

Received: 15.07.2026

Accepted: 27.07.2026

Published: 23.09.2026